

В. Д. ГОНЧАРЕНКО, д-р юрид. наук,
проф. НЮА України

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

24 серпня 1991 р. відбулася знаменна подія в житті Української держави — Верховна Рада прийняла Акт проголошення незалежності України, в якому, за словами Президента України Л. Кучми, знайшло своє історичне втілення «вікове прагнення нашого народу до волі»¹. Акт став також закономірним наслідком багатовікової боротьби українського народу за свою державність, що бере свій початок ще з часів Київської Русі. Це була могутня держава середньовіччя, яка справила значний вплив на політичне життя як країн Західної Європи, так і сусідніх азіатських країн, а також країн, що мали велике значення в системі торгівлі між Європою і Азією. Високий авторитет Київської Русі був закріплений численними міжнародними договорами, тісними матримоніальними зв'язками великих київських князів з багатьма закордонними державами. Київська Русь займає видатне місце у всесвітній історії.

У XII ст. Київська Русь розпалася на 12 окремих князівств. Серед князівств, що в період феодальної роздробленості існували на території України, особливо виділялося Галицько-Волинське. Ця держава досягла значного політичного розвитку і за рівнем економіки й культури увійшла до числа найпередовіших країн Європи.

Але феодальна роздробленість мала негативні наслідки в умовах, коли над Руссю нависла загроза зовнішньої небезпеки. На початку XIII ст. посилювався процес дроблення Русі. Із складу великих князівств виділялися нові уділи. Настала дійсна роздробленість. Нові, в тому числі й митні, кордони послаблювали економічні зв'язки між князівствами та землями Русі. Неодмінним супутником роздробленості стали нескінченні кровопролитні війни за землю, робочі руки, політичний вплив. Руйнувалися виробничі відносини, відбувалося масове знищення господарства трудівників. Військові сили все більше розпилялися. Усобиці в конкретно-історичних умовах дійсно стали, за влучним визначенням сучасника, «погибелью землі Русской».

¹ Україна є. Україна буде!: Доповідь Президента України Леоніда Кучми на урочистих зборах з нагоди 5-ї річниці незалежності України 23 серпня 1996 р. // Уряд. кур'єр. 1996. 29 серп.

Вторгнення орд Батия поставило під питання не тільки єдність південно-руських земель, а й саме їх існування. Подальше золотоординське іноземне іго в українських землях негативно впливало на політичне становище цього краю. Тяжкий стан південно-руських земель, які були позбавлені політичної єдності, використали у своїх інтересах сусідні держави. Внаслідок тривалої боротьби їм вдалося подолати упертий опір місцевого населення і до кінця XIV ст. захопити українські землі. Здобиччю Польщі стали Галичина і Західна Волинь, Закарпаттям заволоділа Угорщина, Буковиною — Молдавське князівство. Східна Волинь, Поділля, Київщина та Чернігово-Сіверщина були включені до складу Великого князівства Литовського.

У 90-х роках XIV ст. удільні князівства південно-руських земель були ліквідовані. Це стало початком здійснення загарбницької політики польських феодалів щодо населення цих земель. Особливо негативні наслідки для народу мала Люблінська унія 1569 р. Ця унія започаткувала процес експансії польських феодалів і католицької церкви на українські землі. Посилення соціально-економічного, політичного та національно-релігійного гноблення в Україні викликало антифеодальну і національно-визвольну боротьбу українського народу. Найбільш поширеною формою протесту стали масові втечі селян на східні і південно-східні землі. Вони заснували нові поселення — слободи, освоювали малозаселені землі і лустощі. Такі втікачі називали себе козаками, тобто вільними людьми.

На початку XVI ст. за дніпровськими порогами виникають невеликі козацькі укріплені містечка — січі, на базі яких утворилася Запорізька Січ — один з етапів у розвитку української державності. Вона займала порівняно невелику територію, але поширювала свій політичний вплив на значні простори українських земель. В Запорізькій Січі функціонувала суспільна система з виборністю старшин, діяла козацька рада, на якій розглядалися найважливіші питання внутрішнього і зовнішнього життя Січі. Політичний лад Запорізької Січі характеризується як православна республіка з демократичними рисами.

Досвід Запорізької Січі був використаний у ході визвольної війни 1648—1654 рр. при створенні Української держави. За формою правління ця Українська національна держава була республікою з найвищим органом влади — Загальновійськовою радою. Другою за значенням владною структурою була Рада генеральної старшини. Функції виконавчого органу виконував Генеральний уряд. Його обирали разом з гетьманом на військовій раді. Центральне місце в усій систе-

мі органів нової влади посідав гетьман. У період визвольної війни ним був Богдан Хмельницький, з ім'ям якого пов'язані саме буття України, її вихід на арену світової історії, першопочатки становлення сучасної політичної української нації¹.

У створеній Богданом Хмельницьким Українській національній державі були реальні перспективи самостійного розвитку². Але для їх реалізації потрібні були сприятливі як внутрішні, так і зовнішні умови. Останні ж виявилися вкрай несприятливими для Української держави. Оцінюючи міжнародну ситуацію, Богдан Хмельницький дійшов висновку про необхідність укласти союз з Російською державою, яка на той час за формою правління була станово-представницькою монархією. У 1654 р. такий союз між Україною і Росією відбувся. У спільно розроблених українсько-російських «Березневих статтях» 1654 р. визначалися основи правового статусу України у складі Росії. Україна одержала широкі права в галузі самостійного державно-правового будівництва.

Але незабаром після смерті Богдана Хмельницького розпочався процес постійного урізання автономних прав України. Найбільш активно цей процес відбувався у другій половині XVII ст. Так, з 1659 р. Українська держава втратила право на самостійні зносини із зарубіжними партнерами, згодом у залежність від Росії потрапляє торгівля. Слідом за цим було зроблено новий крок у ліквідації автономії України — остаточно скасовано гетьманство. Царським маніфестом від 10 листопада і сенатським указом від 17 листопада 1764 р. останній гетьман України К. Розумовський був увільнений від гетьманства. Для управління Україною за цими ж правовими актами створювалася Малоросійська колегія на чолі з графом П. Рум'янцевим. Це фактично стало початком повної ліквідації Української держави. Вже у 1775 р. Катерина II ліквідувала Запорізьку Січ і тим самим позбавила українців власних збройних сил. На початку 80-х років XVIII ст. в Україні вводитьися інститут намісництва. Її територія була поділена на губернії, що фактично означало включення Української держави до загальноімперської сис-

¹ Див.: Богдан Хмельницький — видатна постать України: Доповідь Президента України Леоніда Кучми на урочистих зборах з нагоди 400-річчя від дня народження Богдана Хмельницького 20 грудня 1995 р. // Уряд. кур'єр. 1995. 23 груд.

² Див.: *Рогожин А., Тацій В.* Від Богдана до Івана не було гетьмана // Голос України. 1995. 21 груд.

теми. Отже, Україна втратила не тільки державність, а й автономію¹.

Після краху Російської і Австро-Угорської імперій розпочався новий етап відродження української державності — у 1917 р. проголошується Українська Народна Республіка (УНР), а в 1918 р. — Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Об'єднання у 1919 р. УНР і ЗУНР в Українську соборну самостійну державу стало подією загальносвітового значення².

Але сталося так, що з самого початку на шляху до незалежної української національної державності стала Українська радянська республіка, керівництво якої було зорієнтовано на приєднання України до більшовицької Росії. Це знайшло свій прояв у ідентичності державних структур УСРР і РРФСР, копіюванні першої конституції РРФСР 1918 р. при прийнятті конституції УСРР 1919 р., поступовій інкорпорації російськими радянськими державними структурами відповідних українських структур, що в кінцевому рахунку призвело до остаточного поглинення радянської української держави російським центром³. У 1922 р. Україна увійшла до складу Союзу РСР, конституція якого була остаточно затверджена у січні 1924 р. II з'їздом Рад СРСР. В ній чітко окреслювалося коло питань, що знаходились у виданні вищих органів влади СРСР: зовнішня політика, кордони, збройні сили, транспорт, зв'язок, планування народного господарства, оголошення війни і підписання миру тощо. Формально кожна республіка мала право виходу з СРСР, але механізм такого виходу так і не було розроблено. Внаслідок цього, не змінюючи своєї зовнішньої форми, «союз республік» фактично перетворився на жорстко централізовану державу. Форма ж (утворення СРСР) мала лише імітувати справжню сутність запропонованої унітарної державності⁴.

Такою державою СРСР, у складі якого перебувала й УРСР, був багато років. Це стосується як періоду сталінського тоталітаризму, «хрущовської відлиги», так і наступного етапу функціонування союзної держави. Так, у період «брежнєвського» неосталінізму УРСР була складовою частиною Союзу РСР, правовий статус якої до жовтня 1977 р. визначався передусім конституцією СРСР 1936 р. У другій полови-

¹ Див.: Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів, 1995. С. 49.

² Див.: Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. С. 4.

³ Див.: Рум'янець В. О. Українська державність: 1917—1922 рр. (форми і проблеми розбудови). Х., 1996. С. 161.

⁴ Див.: Українська державність у ХХ столітті: Історико-політологічний аналіз. К., 1996. С. 295.

ні 60-х років одержала перевагу тенденція до зміцнення централістських засад в багатьох сферах державного, господарського та соціально-культурного будівництва. Згадані процеси торкнулися перш за все економіки. Як відомо, втілення в життя у 50-ті роки системи територіально-економічних об'єднань — раднаргоспів — створило можливість для більш ефективної праці. Економіка країни почала розвиватися в умовах конкуренції між підприємствами, впроваджувалися передові технології тощо. Раднаргоспи надавали деякий простір для ініціативи, стимулів для якнайраціональнішого використання місцевих ресурсів і кадрів. Госпрозрахунок, самофінансування сприяли зростанню продуктивності праці, підвищенню рентабельності підприємств, наповненню ринку товарами, зниженню цін. Але сталий економічний розвиток республік сприяв їхній самостійності, причому не тільки економічної, а й політичної, тобто погрожував командно-адміністративній системі. Тому були розроблені нові централізаторські підходи до керівництва економічним життям країни, намічені грандіозні програми освоєння нових економічних районів, здійснення «новобудов століття»¹.

Верховна Рада СРСР 2 жовтня 1965 р. прийняла закон про зміни системи органів управління промисловістю країни², згідно з яким ліквідувалися республіканські Ради народного господарства та Ради народного господарства економічних районів. В той же час створювалася велика кількість союзних міністерств і відомств, які підпорядковували собі майже всю економіку союзних республік. Централістські засади запанували і в політиці з питань технічного прогресу, капітальних вкладень, цін, оплати праці, фінансів, кредиту, народногосподарського обліку, в системі органів управління, правоохоронних органів. Таким чином, відбувалася своєрідна колонізація союзних республік з боку центрального партійно-державного керівництва країни.

В конституції СРСР 1977 р., а також в конституціях союзних республік велика увага приділялась проблемам правового статусу цих республік. Конституції декларували широкі права республік, що знайшло своє вираження перш за все в констатуванні наявності у союзної республіки суверенітету. В ст. 76 конституції СРСР зазначалось: «Союзна республіка — суверенна радянська соціалістична держава, яка об'єдналася з іншими радянськими республіками в Союз Радянських Соціалістичних Республік». Сутність суверенітету союзної республіки визначалась у її верховенстві, повно-

¹ Див.: Історія України: Курс лекцій. К., 1992. Кн. 2. С. 387.

² Див.: Ведомости Верх. Совета СССР. 1965. № 39. Ст. 558.

владді, незалежності і самостійності по відношенню до інших держав і суспільних інститутів внутрішнього та зовнішнього характеру. У конституції СРСР за радянською республікою як суверенною державою закріплювалось право мати свою конституцію, розроблену і прийняту Верховною Радою республіки (в УРСР така конституція була прийнята у 1978 р.). Важливою ознакою суверенітету республіки було те, що вона мала право вступати у відносини з іноземними державами, укладати з ними договори і обмінюватися дипломатичними та консульськими представниками, брати участь у міжнародних організаціях (ст. 80). Головною гарантією суверенітету союзної республіки було закріплення за нею права вільного виходу із складу Союзу РСР. Як суверенна держава союзна республіка, за конституцією, поза межами, зазначеними в ст. 73 конституції СРСР, самостійно здійснювала державну владу на своїй території.

Конституція СРСР, широкомовно заявляючи про суверенітет союзної республіки, в той же час багато уваги приділяла забезпеченню і гарантуванню суверенітету Союзу РСР, що практично означало консервацію виключного централізму в управлінні державою. До гарантій союзної державності відносилися, наприклад, загальносоюзне громадянство, принцип відповідності основних положень республіканського законодавства конституції СРСР і загальносоюзному законодавству, пріоритет загальносоюзного закону в разі його колізії з республіканським законом. Стаття 73 конституції СРСР до виключного ведення Союзу РСР відносила широке коло питань в таких галузях, як оборона, транспорт, зв'язок, енергетика та ін. Конституція СРСР передбачала бюрократичну понадцентралізацію в тих галузях, де це суттєво ущемляло права республік, передусім в економіці і бюджеті, формуванні народногосподарського плану. У період, що розглядається, склалася негативна практика, коли союзні органи і організації часом привласнювали повноваження союзних республік, ігнорували або порушували їх права. Так, відповідно до ст. 73 конституції СРСР найвищі органи державної влади СРСР повинні були забезпечувати єдність законодавчого регулювання на всій території СРСР, встановлювати Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік. Всупереч цьому положенню мали місце випадки, коли союзні органи державної влади приймали не Основи, а основоположні загальносоюзні акти, котрі у повному обсязі регулювали ті чи інші суспільні відносини, в тому числі з питань спільного відання Союзу РСР і союзних республік. В діяльності союзних органів державної влади і управління траплялись також

виладки, коли вирішувалися питання, цілком віднесені до відання союзних республік¹. В той же час конституція СРСР не передбачала механізму, за допомогою якого республіка могла б протистояти тиску з боку загальносоюзних відомств. Замість надання союзній республіці права самій захищати власний суверенітет, конституція СРСР фіксувала в ст. 81, що «суверенні права союзних республік охороняються Союзом РСР». Не мало реального значення й представництво союзних республік в загальносоюзних органах. Зазначене стосується такої гарантії суверенітету союзної республіки, як її право на вихід із складу СРСР, але фактично це була лише декларація. Досить сказати, що законодавчий порядок реалізації права на відділення у період, що розглядається, навіть не був розроблений.

Таким чином, правовий статус УРСР як суверенної держави в досліджуваний період у всіх сферах життя був фікцією. Тиск і диктат союзних структур, понадцентралізація управління знаходили своє відображення і в системі державного апарату, і в системі законодавства, які функціонували в Україні у другій половині 60-х — середині 80-х років.

Певні зміни в статусі УРСР як союзної держави відбувалися в період так званої «горбачовської» перебудови (1985—1991 рр.). В цей час УРСР входила до складу СРСР, який вважався згідно з конституційним законодавством федеративною державою. Насправді ж на початку перебудови це була ще величезна імперія, яку характеризували надмірне зосередження державної влади, функцій і повноважень у союзних органах влади, що знецінювало у багатьох відношеннях національно-державний устрій, демократичні принципи федерації. Україна фактично була додатком московської імперії.² Союз РСР як суверенна держава мав цілісну систему союзних державних органів, систему союзного законодавства, територію, громадянство, грошову і кредитну системи, бюджет, збройні сили, державну символіку. Разом з тим ставала очевидною необхідність заміни сталінської моделі союзної держави на дійсно федеративну державу. Деякі заходи щодо розширення повноважень республіканських органів влади були накреслені в рішеннях ХІХ всесоюзної конференції КПРС, прийнятій вересневим (1989 р.) пленумом ЦК КПРС програмі «Національна політика партії в сучасних умовах», а також в постанові І З'їзду народних депутатів СРСР «Про основні напрямки внутрішньої і зовнішньої полі-

¹ Див.: *Погорілко В. Ф.* Національно-державний устрій СРСР. К., 1989. С. 17.

² Див.: *Україна і світ.* К., 1994. С. 358.

тики СРСР». У згаданих документах одним з основних напрямків вдосконалення національно-державного устрою вважалось забезпечення більш доцільного розмежування, перерозподілу функцій і повноважень союзних і республіканських державних органів. В розвиток цього положення Верховна Рада СРСР увела у дію з 26 квітня 1990 р. закон СРСР «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації»¹. В ст. 1 цього закону давалось таке визначення СРСР: «Союз Радянських Соціалістичних Республік є суверенною соціалістичною державою». Наводилось також і визначення союзних республік: «Союзні республіки — суверенні радянські соціалістичні держави, які добровільно, на основі вільного самовизначення народів і рівноправності об'єдналися в Союз Радянських Соціалістичних Республік». В ст.ст. 2—4 цього закону визначалися права союзних республік. Так, за кожною союзною республікою зберігалось право вільного виходу з СРСР. Вказувалося, що порядок вирішення питань, пов'язаних з виходом союзної республіки з СРСР, визначається законом СРСР. Такий закон був прийнятий². Аналіз змісту цього закону показує, що для виходу союзної республіки із складу СРСР їй треба було виконати дуже багато складних умов, які практично робили вихід республіки із складу союзної держави неможливим. У ст. 6 закону СРСР від 26 квітня 1990 р. називалися предмети виключного відання Союзу РСР в особі його найвищих органів державної влади і управління. Сюди входило широке коло питань державного, господарського та соціально-культурного будівництва. Крім того, цілий блок подібних питань знаходився згідно з ст. 8 цього закону у сфері спільного відання Союзу РСР і союзних республік. Причому за найвищими органами влади і управління СРСР зберігалось право встановлення загальних засад і основ як державного, так і господарського, соціально-культурного будівництва. Так, згідно з п. 3 ст. 8 коментованого закону найвищі органи влади Союзу РСР встановлювали основи цивільного, земельного, лісового, водного, гірничого, кримінального, кримінально-виконавчого, фінансового, трудового законодавства, законодавства про соціальне забезпечення, про народну освіту; про охорону здоров'я, про охорону навколишнього природного середовища, про адміністративні порушення, про судоустрій і судочинство. Союзні республіки повинні були приймати відповідні кодекси, які повністю дублювали союзне законодавство. Таким чином, помітної трансформації СРСР із понадцентра-

¹ Див.: Ведомости Съезда народ. депутатов СССР и Верхов. Совета СССР. 1990. № 19. Ст. 329.

² Див.: Там же. № 15. Ст. 252.

лізованої у дійсно федеративну державу даний закон абсолютно не забезпечував.

Разом з тим в умовах загальної демократизації життя радянського суспільства союзні республіки зробили рішучий крок в напрямку забезпечення собі реального суверенітету. Першою його проголосила Росія. 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про Державний суверенітет України¹, яка мала величезне значення у подальшій боротьбі за державну незалежність, реалізації права української нації на самовизначення. Декларація проголошувала верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території, недоторканність і незмінність її кордонів, право народу України на володіння, користування і розпорядження національним багатством, самостійне створення банківської, цінової, фінансової, митної та податкової систем. Україна заявила про свої права на власні збройні сили, внутрішні війська та органи державної безпеки, підпорядковані Верховній Раді. У Декларації наголошувалося, що свої відносини з іншими республіками Україна має намір будувати на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи, та зазначалося, що принципи Декларації про державний суверенітет України використовуються для укладення союзного договору. Важливим політичним кроком у національному відродженні України було прийняття закону «Про економічну самостійність Української РСР». Визначалася також дуже важлива й актуальна позиція України з приводу армії, проходження військової служби громадянами республіки².

Як показав подальший розвиток подій, принципи Декларації були несумісні з «новим» союзним договором, який розроблявся кремлівським керівництвом, щоб врятувати наскрізь прогнилу імперію³. Так, у грудні 1990 р. IV З'їзд народних депутатів СРСР фактично відмовився підтримувати декларації про державний суверенітет, прийняті союзними республіками. Замість цього З'їзд ухвалив постанову «Про загальну концепцію нового Союзного Договору і порядок його укладення»⁴, де наголошувалося на перетворенні СРСР

¹ Див.: Відомості Верхов. Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

² Див.: Там же. № 33. Ст. 459; № 43. Ст. 585, 586.

³ Див.: Основи політології: Конспект лекцій для студентів усіх спеціальностей. Львів, 1994. С. 34.

⁴ Див.: Ведомости Съезда народ. депутатов СССР и Верхов. Совета СССР. 1991. № 1. Ст. 2.

як багатонаціональної держави у «добровільний рівноправний союз суверенних республік — демократичну федеративну державу». Для розробки проекту союзного договору створювався підготовчий комітет, якому рекомендувалося розпочати роботу уже в січні 1991 р. З'їзд підкреслював, що головною умовою досягнення злагоди є дотримання до підписання нового союзного договору усіма державними органами чинної конституції СРСР і союзних законів. Одночасно З'їзд доповнив конституцію СРСР розділом 15 «Рада Федерації» який був покликаний перш за все здійснювати координацію діяльності найвищих органів державного управління Союзу РСР і республік¹. 16 січня 1991 р. Верховна Рада СРСР прийняла постанову про проведення на всій території СРСР 17 березня 1991 р. референдуму з питання збереження Союзу РСР як федерації рівноправних суверенних республік². Такий загальносоюзний референдум відбувся. Але він не вніс ясності у суперечки щодо змісту нового союзного договору і подальшої долі СРСР. Кожна республіка проводила референдум на свій лад, а деякі навіть відмовилися від нього (Грузія, Литва, Молдова, Латвія, Вірменія, Естонія)³.

Після референдуму розпочався так званий «новоогарьовський процес», під час якого відбувалися переговори керівників республік з президентом СРСР М. Горбачовим про новий союзний договір. 23 квітня 1991 р. учасниками переговорів була підписана «Заява», в якій декларувалися принципи нового союзного договору і підкреслювалася необхідність його термінового підписання. Зустрічі учасників переговорів у травні-липні в Ново-Огарьові явно пробуксовували, вони виявили значні розходження і протиріччя. Так, керівництво України, посилаючись на Декларацію про державний суверенітет, заявило про необхідність попереднього обговорення проекту договору на засіданні Верховної Ради України. 27 червня Верховна Рада України прийняла рішення про відкладення розгляду договору на вересень. Наприкінці липня М. Горбачов заявив, що роботу над проектом союзного договору завершено. 15 серпня було розповсюджено остаточний текст проекту союзного договору. Цей проект залишав фактично недоторканою монополізацію у центрі найважливіших повноважень і понадцентралізацію в прийнятті рішень з основних питань державного, господарського і соціально-культурного будівництва.

¹ Див.: Ведомости Съезда народ. депутатов СССР и Верхов. Совета СССР. 1991. № 1. Ст. 3.

² Див.: Там же. Ст. 87.

³ Див.: Пивовар С. Ф., Серіщев Я. М., Стельмах С. П. Всесвітня історія ХХ століття. К., 1991. С. 209.

Церемонію попереднього підписання союзного договору було призначено на 20 серпня 1991 р. Але 19 серпня 1991 р. в країні стався державний переворот. Було проголошено владу антиконституційного Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС). Гекачелісти заявили про свій намір зберегти централізовану союзну державу. Проте переворот провалився. Невдала спроба державного перевороту прискорила розпад Союзу РСР.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР, виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла було над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР, прийняла постанову про проголошення незалежності України і Акт проголошення незалежності України. Україна ставала незалежною демократичною державою. З моменту проголошення незалежності чинними на території України ставали тільки її Конституція, закони, постанови уряду та інші акти законодавства республіки. На 1 грудня 1991 р. призначалося проведення республіканського референдуму щодо підтвердження Акту проголошення незалежності.

Такий референдум відбувся. Понад 90 % його учасників продемонстрували прагнення населення України жити в незалежній державі. Це є історичною віхою в національному відродженні України.

7—8 грудня 1991 р. у Біловезькій Пущі керівники України, Росії, Біларусі підписали Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). Цей документ був відкритий для підписання усіма республіками колишнього СРСР. 10 грудня Верховна Рада України прийняла постанову «Про ратифікацію Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав»¹. 21 грудня 1991 р. на зустрічі в Алма-Аті керівники Азербайджану, Біларусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, України підписали Декларацію про Співдружність Незалежних Держав. Це означало, що Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність перестав існувати.

Після цього в Україні розпочався активний процес будови незалежної держави, наслідком якого стало прийняття 28 червня 1996 р. Верховною Радою Конституції України. Це велика історична подія в житті українського народу. Вона

¹ Див.: Голос України. 1991. 12 груд.

посідає одне з головних місць у новітній історії держави України, яка віднині міцно стоятиме на підвалинах демократії і парламентаризму.

Надійшла до редколегії 24.08.96.

П. М. РАБІНОВИЧ, чл.-кор. АПрН України

ЗАКОНОДАВСТВО СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ

І. П'ять років існування нової держави Україна — строк відносно незначний, але й достатній для того, аби зафіксувати більш-менш сталі тенденції розвитку її законодавства. Вони зумовлюються насамперед *перехідністю* умов його прийняття й функціонування — умов радикальної трансформації економічної, політичної та ідеологічної сфер українського суспільства, яка, на жаль, супроводжується руйнівними кризовими явищами.

Такі тенденції досліджуються, так чи інакше, в Інституті держави і права Національної академії наук України¹, в Інституті законодавства Верховної Ради². Їх з'ясуванню було присвячено декілька всеукраїнських науково-практичних конференцій, що відбулись у 1993—1996 роках³.

Вивчення реальних процесів, що відбуваються у сфері державно-юридичного регулювання суспільних відносин у сучасній Україні, матеріалів і рекомендацій згаданих конференцій та спеціальних наукових праць дає підставу вирізнити серед досліджуваних тенденцій наступні.

Радикальна, якісна новелізація права. Йдеться про прискорене формування нових галузей та інститутів права і законодавства. Назвемо, для прикладу, такі галузі права, як конституційно-процесуальне, підприємницьке, або такі інститути, як президентство, конституційне судочинство, призупи-

¹ Див., напр.: Шемчушенко Ю. С. Теоретичні засади розвитку правової системи в Україні // *Правова система України: теорія і практика*. К., 1993; Погорілко В. Ф. Основні фактори і закономірності становлення та розвитку правової системи України // Там же.

² Див.: *Опришко В. Ф.* Вдосконалення законодавства України — складова частина стратегії його розвитку // *Вдосконалення законодавства України в сучасних умовах*. К., 1996.

³ Серед них відзначимо конференції: «Кодифікаційний процес в Україні» (Київ, червень 1993 р.), «Правова система України: теорія і практика» (Київ, жовтень 1993 р.), «Принципи кодифікації українського законодавства» (Харків, грудень 1993 р.), «Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація» (Львів, грудень 1995 р.), «Концепція розвитку законодавства України» (Київ, червень 1996 р.).